

ФУНКЦІ ПОСТПОЗИЦІЙНИХ СТРУКТУР У ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ УВЕ ЙОНЗОНА

Юрій Захаров

Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна e-mail sacharow@yahoo.com

Проаналізовано функції розміщення членів речення за межами дієслівно-предикативної рамки в ранніх романах Йонзона. Постпозиційні структури є засобом характеристики розмовної мови та смислового наголошення певних членів речення; їх застосовано для створення фігур стилістичного синтаксису, які не тільки ритмізують і підвищують експресивність мови, й сприяють оформленню надфразових єдностей, а отже, виступають композиційно-структурною формою реалізації когезії.

Ключові слова: Уве Йонзон, синтаксис речення, дієслівно-предикативна рамка, постпозиція, стилістичні та текстотвірні засоби.

Дієслівна (предикативна) рамка (нім. verbale Satzklammer, Umklammerung) належить до структуруючих принципів німецької мови, причому вважають, що рамка наявна в кожному реченні, навіть якщо її не завжди повністю реалізовано. Іншими словами, речення обов'язково містить елемент, який відкриває рамку (нім. klammeröffnendes Element), але в ньому може бути відсутній елемент, який закриває рамку (нім. klammerschließendes Element) [3, с. 42-46]. Водночас порушення дієслівної рамки (нім. Ausklammerung, Ausrahmung) є поширеним явищем усного і письмового мовлення. Воно полягає в розміщенні другорядних членів речення, зазвичай обставин дії, праворуч від елемента, який закриває рамку. У реченні з дієсловом на другому місці (нім. Verb-Zweit-Satz) елементом, який закриває рамку, виступає передусім незмінювана частина присудку (інфінітив чи партицип II) або ж відокремлювані дієслівні префікси-частки (нім. Verbpartikeln); у підрядному реченні, тобто реченні з дієсловом на останньому місці (нім. Verb-Letzt-Satz), рамку закриває змінювана частина присудка. Як зазначено в граматиці Дудена [4, с. 820-821] та Г. Гельбіга / Й. Буша [8, с. 476-477], значний обсяг одного чи декількох членів речення стилістично виправдовують їх винесення у постпозицію (нім. Nachfeld), оскільки так вдається уникнути надмірного розтягнення предикативної дуги.

Постпозиційне розміщення другорядних членів речення належить до характерних ознак мовного стилю романів Уве Йонзона. У дослідженнях натрапляємо на різні інтерпретації цієї особливості. П. ф. Поленц трактує зазначене явище як прояв спротиву живої, повсякденної мови штучному, на його думку, постулату розміщення повнозначного дієслова в кінці речення [10, с. 85-88]. Е. Вюндеріх висловив думку про наявність у манері У Йонзона впливів англійської мови [12, с. 50]. Зазначимо, що саме у "англосаксонців" Йонзон запозичив принцип "ощадливого" використання розділових знаків: часта відсутність у романах Йонзона звичних синтаксичних орієнтирів у вигляді ком покликана залучити реципієнта до самостійного членування синтаксису, а отже, до активного співмислення [пор. 5, с. 189-190]. Щодо постпозиційного розташування членів речення, передусім обставин дії, Йонзон підкреслює бажання забезпечити "пружний" зв'язок між підметом-присудком-додатком ("die Neigung, die Beziehungen zwischen Subjekt-Prädikat-Objekt straff zu halten, demnach Adverbiales ausserhalb dieses Feldes nach-, auch vorzuliefern"). Наслідком такого підходу є "надання переваги" дієслову, оскільки це може суперечити очікуванням реципієнта, то також цей прийом є одним із засобів залучення читача до активної рецепції твору (дослівно автор говорить "про намір виманити читача із його звичок": "Das ist die Absicht, Sie herauszulocken aus Ihren Lesegewohnheiten [...]") [5, с. 188].

Мета нашої праці - диференційовано розглянути функції постпозиційного розміщення членів речення у романах Йонзона "Здогади про Якоба" [7] та "Третя книга про Ахіма" [6].

Цілком "канонічними", граматично нормативними є такі випадки, де винесення у постпозицію слугує забезпеченню зв'язку між підрядним реченням у функції означення та означуваним словом (тут і далі жирним шрифтом виділено постпозиційні структури):

(1) Sie hatte Karsch eines der vierschrötigen Treppenhäuser hinaufgeführt **bis vor eine Wohnung**, deren Eingang einen Zettel mit ihrem Namen trug [...]. [6, с. 19]

(2) Sie waren abgefahren **in einem der schweren Großraumwagen**, die zum Einsteigen eine tiefere Plattform in der Mitte haben [...]. [6, с. 89]

Також навряд чи виконує певну особливу естетичну функцію порушення рамки в діалозі чи внутрішньому монологі персонажів, оскільки це явище якраз є типовим для усного мовлення. Наведені нижче цитати відображають пряму мову персонажів ((3) та (4)), або ж передають висловлювання в формі непрямої мови зі збереженими синтаксичними особливостями мовця ((5) та (6)) (щоправда, у прикладах (3), (4) та (6) винесені в постпозицію члени речення отримують додаткове смислове навантаження):

(3) Jerichow muss ganz ansehnlich gewesen sein **in der niederdeutschen Zeit** [...]. [7, с. 85]

(4) [...] sie fragten Ist die Flucht bewerkstelligt worden **mit Pass oder über Berlin?** [7, с. 86]

(5) Als Jöche kam, schlug er vor sie sollten doch in den Krug gehen **lieber**, denn seine Frau musste früh aufstehen **zum Dienst**. [7, с. 303]

(6) Selten so: sagte Karsch: könne er sich erinnert fühlen **an die gemeinsame Vorgeschichte der beiden deutschen Staaten**. [6, с. 23]

Щодо винесення в постпозицію значних за обсягом структур варто водночас зазначити, що нормативна граматики передбачає цю можливість як засіб уникнення надмірного розтягнення предикативної дуги. Принциповою ознакою стилю автора є, натомість, створення великих номінальних комплексів шляхом нагромадження однорідних членів речення (перерахувань) або унаслідок реалізації валентності номінальних частин мови. Зауважимо також, що наведене вище свідчення автора про винесення в постпозицію обставин дії не відображає усього спектра випадків: у наведених нижче прикладах у постпозиції перебувають означення та додатки:

(7) Auf Gesines grosses gelbes Couvert hatte die italienische Post eine Bekanntmachung gestempelt **hinsichtlich der Verteidigung sämtlicher atlantischer Ufer durch die siegreichen amerikanischen Streitkräfte** [...]. [7, с. 32]

(8) Losgelassen schnappte der Brief sich zu einer Rolle zusammen, die Herr Rohlfs unter die Bügel des Ordners für die Taube auf dem Dach steckte, während er in seinem Gedächtnis behielt **das etwas teigige Aussehen der Schrift in der Kopie und nun für immer unveränderlich das verjäherte Passbild Gesine Cresspahls aus den Archiven der verwaltenden Polizei von Jerichow.** [7, с. 33-34]

(9) Sie brachten ihm bei **den Start: fliegend und stehend, einzeln und in der Mannschaft; die Ablösung und die Führung; das Fahren auf ebener Strecke, Berge hinauf und hinunter, in enger und weiter Kurve, am Hinterrad eines anderen; den Vorstoß aus der Gruppe, das Vorwerfen über den Zielstrich; das Springen mit dem an festgeschnallten Pedalen hochgerissenen Rad.** [6, с. 233]

Натомість, прикладом дуже незвичного винесення в постпозицію є цитата, в якій від підмета підрядного речення "смеркання" залежать розміщені в постпозиції означення в родовому відмінку:

(10) Und wieder sass er hier wie dort ratlos und starrte über seine aufgestellten verschränkten

Hände dem Rauch nach, den die Dämmerung aufzog **des Parks, des nächtlichen Cresspahlzimmers** [...]. [7, с. 112]

Звісно, такий випадок порушення дієслівної рамки можна розцінювати як авторський маньєризм. З іншого боку, присудок у кінці підрядного речення спричинив би перетягнення дієслівної рамки, що не було би стилістично виваженим. Крім того, постпозиційні означення, неначе музична фермата, продовжують звучання іменника "смеркання", підкреслюючи меланхолійний настрій осінніх сутінок.

На особливу увагу заслуговують випадки розміщення членів речення у постпозиції з метою їхньої смислової акцентуації. У романі "Здогади про Якоба" часто трапляється загадкове наголошення пори року осені, а також незатишної атмосфери туману, дощу, вітру з моря тощо, причому ці повтори набувають характеру лейтмотивів:

(11) *Mein Vater war achtundsechzig Jahre alt in diesem Herbst und lebte allein in dem Wind, der grau und rauh vom Meer ins Land einfiel hinweg über ihn und sein Haus* [7, с. 8-9]

(12) [...] *komme ich so zurecht dass ich die Züge in beiden Richtungen nicht pünktlich über meine Strecke kriege in diesem Herbst.* [7, с. 49-50]

(13) "Ich wünsch mir nichts" sagte er, und ein unterschwelliger Auflauf von Herzklopfen machte ihm bewusst dass er gesagt hatte was sein Leben war **in diesem Herbst** [.]. [7, с. 56]

(14) Während des Essens sagte er nichts weiter als in erstaunlich eigensinnigem Ton dass auch westdeutsches Wasser zu kalt zum Baden sei **für diese Jahreszeit.** [7, с. 188]

(15) [...] und er war lange gewohnt gewesen sich das Ende des Tages mit Beschäftigung zu verdienen statt einfach teilzuhaben an dem natürlichen befriedigenden Dunkelwerden, in dem das Licht nicht mehr nur hell sondern eigens warm war **um diese Jahreszeit.** [7, с. 265]

(16) Ein Beobachten der Strecke war schlecht möglich wegen des dichten Nebels, der ja fast undurchdringlich ist **in dieser Jahreszeit.** [7, с. 300]

З цієї позиції треба уточнити інтерпретацію Г. Поппа, який трактує відокремлення обставини місця дії у цитаті (17) як стилістичний прийом, покликаний створити перед читачем наочну картину залізничного вузла, на якому працює протагоніст Якоб [11, с. 132]. На нашу думку, цей приклад також перебуває в контексті лейтмотиву незатишної атмосфери пізньої осені, яка стала фатальною для головного героя.

(17) Je mehr er [Jakob] unter seinen Turm kam verdunsteten seine Umrisse zwischen den finster massigen Ungeheuern von Güterzugwagen und kurzatmigen Lokomotiven, die träge ruckweise kriechend den dünnen schrillen Pfiffen der Rangierer gehorchten **im Nebel des frühen Morgens auf den nass verschmierten Gleisen** [7, с. 8]

На окремий розгляд заслуговують приклади постпозиційних структур із когезійно-текстотвірною функцією:

(18) Am Rande in einen Kasten war eine ältere Aufnahme Achims gesetzt **neben ein Interview**. Die Rede ging zunächst an die Ergebnisse des Trainings. Die letzte Frage machte sich auf dem größten Raum an Achims Geburtstag und schien scherzhaft. [6, c. 35]

(19) Karin hatte erzählt **von Filmaufnahmen im Schnee**. Ihre Haut war von der Sonne verbrannt, sie hatte besser Ski zu fahren gelernt. [6, c. 38]

(20) Er pflegte Karin vor der Abendvorstellung anzurufen **in der Wohnung**. Meistens war sie eben mit Karsch aus der Stadt gekommen und lief sich umziehend hin und her, sie war aber stets gleich nahe zum Telefon und hatte den Ruf in ersten Klingeln schon angenommen. [6, c. 56]

У прикладах (18-20) постпозиційні структури катафорично засвідчують на викладену нижче інформацію. У реченні (21) винесення прислівника *so* за межі дієслівної рамки також забезпечує когезійний зв'язок між першим і подальшими реченнями, оскільки, на думку К. Мігнера, це сприяє зосередженню уваги читача на розказаному далі [9, c. 77].

(21) da dachte ich schlicht und streng anzufangen **so**: sie rief ihn an, innezuhalten mit einem Satzzeichen, und dann wie selbstverständlich hinzufügen: über die Grenze, damit du überrascht wirst und glaubst zu verstehen. [4, c. 7]

Текстотвірну функцію виконують також фігури стилістичного синтаксису: структури синтаксичного паралелізму, антитезні протиставлення, повтор на різних рівнях тощо. На думку З. Тураєвої, ці утворення є основною композиційно-структурною формою реалізації когезії в тексті [2, c. 109-110]. З. Невіжина наголошує, що фігури стилістичного синтаксису, посилюючи виразність мови та об'єднуючи речення у структурному відношенні, виступають важливим чинником оформлення надфразових єдностей (дослідниця вживає термін "надфразові єдності паралелізму") [1, c. 91].

Стилістичну та одночасно текстотвірну функцію винесень за рамку засвідчує приклад (22), в якому антитезна пара *in einem fremden Lande - in diesem [Lande]* отримує експресивне підсилення через контактну позицію її елементів (явище анадиплозису або епанафори) та забезпечує тісний смисловий зв'язок між сусідніми реченнями:

(22) Er war kaum je vorher so unsicher gewesen **in einem fremden Land: in diesem** war ihm der Rückhalt seiner Lebensweise gänzlich abgegangen, wurde blaß, war nicht anzuwenden. [6, c. 42]

У поданих нижче текстових пасажах винесення за рамку є конститутивними компонентами паралельних синтаксичних конструкцій. Структуруючим елементом наступного комплексного речення є подвійний синтаксично-лексичний паралелізм: приклад складається з двох складнопідрядних речень, у кожне з яких входить по одному підрядному реченню умови, приєднаному до головного сполучником *sofern*, причому кожне з цих підрядних речень містить у постпозиції подібні за своєю структурою та лексичним наповненням словосполучення:

(23) Die kommunistischen und sozialdemokratischen Parteien zogen durch die Straßen und versprachen unterschiedlich auf Fahnen und Plakaten die Besserung des Unheils, sofern die Herrschaft des Kapitals beendet werde **mit vereinter Kraft aller Ausgebeuteten und ohne Verzug**; der Verein der Nationalsozialisten hingegen schlug sich mit ihnen und versprach statt glückhaften Umsturzes einzeln erkennbare Besserungen und Bewahrung der Ordnung, sofern nur jüdisches Kapital in deutschstämmige Hände kam und das Volk sich besinne **auf seine Abkunft mit vereinter Kraft aller Enttäuschter und gleichfalls ohne Verzug?** [6, c. 47]

У наступному уривку винесене за дієслівні дужки словосполучення *gegen den Verlauf der Zeit* катафорично вказує на перераховані ситуативні ко-гіпоніми: фотоапарат, друкарську машинку, магнітофон. Крім того, зазначене словосполучення, в дещо зміненій формі, повторено як підсумок наприкінці текстового уривку: з одного боку, Ахім володів приладами, призначеними протидіяти спливанню часу, з іншого - , не використовуючи їх, Ахім "їхав проти часу". Дистанційно розміщені частини цієї антитези (сучасні прилади - несучасний Ахім) слугують скріпленню усього уривку:

(24) Die Tür aus Rollstäben ließ sich mit einem schwierig verzwickten Schlüssel lösen und in die Seitenwände zurückschieben, so daß vor dem knienden Betrachter auf den rohhölzernen Borden still und staublos die Geräte erschienen, die für teures Geld zu kaufen sind **gegen den Verlauf der Zeit**: Achim benutzte den fotografischen Apparat nicht, er hatte sich nur mit dem in den Händen aufnehmen lassen vor dem Gehege des städtischen Tierparks; er sprach seine Briefe einer Sekretärin der Hochschule vor und schrieb sie nicht auf der tüchtigen Maschine, die er hier stehen hatte; er liebte dauerhafte spielerische Gespräche, aber er hielt sie nicht fest auf den Spulen der tonmagnetischen Maschine, die hier stand; Achim fuhr gegen die Zeit. [6, c. 108-109]

Варіативний повтор як прийом організації внутрішньотекстових зв'язків виділяємо у прикладі (25): розміщене за межами дієслівної рамки слово *Notfälle* парафразовано в кінці процитованого уривку як *Fälle dringender benötigter Hilfe* (цю фігуру можна вважати епіфорою, пор. також приклад (26)):

(25) Nach einigen Monaten war er [Achims Vater] gern gesehen und besucht von den neuen Kollegen, die in diesem runden eigensinnigen Kopf oder in seinem ungeübt schiefen Lächeln die Verlässlichkeit sehen mochten **für Notfälle**; sie sprachen aber deutlich von Ferienhäusern in der Mark Brandenburg, undeutlich vom absehbaren Ende des Krieges und gar nicht von Fällen dringend benötigter Hilfe [.]. [6, c. 130]

У цитаті (26) симетрія винесених за рамку слів сприяє інформаційному членуванню тексту (**in Westberlin** та *in Berlin* є ремою); у цитаті (27) постпозиційні структури є засобом ритмічного членування тексту:

(26) Zum Beispiel war Karsch in dieser Zeit an der Geschichte mit der Dreigangschaltung, die Achim einmal gekauft hatte **in Westberlin**. Er war nicht danach gefragt, er hielt sich mit Karsch auf **in Berlin**, die Anwesenheit stieß ihn an, er entsann sich, sagte: So haben wir angefangen. [6, c. 202-203]

(27) Entgeistert von Fanfarengetön und Trommelschlag, die aus einer Kleinstraße einschwenkend sich vor den Zug der Bauarbeiter setzten **auf dem Weg zur Versammlung** und später zwischen den Reden den Marktplatz mit diszipliniertem Lärm überfluteten **vom Rot verhängten Podium aus**, lehnte Achim den Beitritt zu dieser Vereinigung ab. [6, c. 170]

У трьох наступних прикладах унаслідок декількаразового повторення однакових елементів синтаксису (винесення за межі дієслівної рамки супроводжуються у прикладах (28) та (29) полісиндетичним зв'язком, у прикладі (30) - багаторазовим запереченням як каркасом синтаксичної структури) досягнуто симетричного розміщення лексичного матеріалу, а також ритмізації та підвищеної експресивності мови:

(28) Wieviel Jahre? fünf oder acht Jahre sah er sie jetzt neben Jakob auf der Steilküste gehen **abends** und auf den Lehmbuckeln abwärtsklettern und schwimmen **in dem eiskalten lichteis-sen Wasser** und an Land waten **gegen die Strahlen** und nebeneinander sitzen **in dem Wind der Sonne** [.]. [7, c. 90]

(29) Aber ich sollte ja raus **aus dem Zug in München**, meinen heimlichen Auslandspass umtauschen **gegen die hiesige Ausreisebescheinigung** und mir die Zeitung wegnehmen lassen **von der Grenzpolizei** und die Spruchbänder wiedersehen **im ersten Augenblick der Ankunft** und wieder hinein **in den sozialistischen Alltag** [...]. [7, c. 124-125]

(30) Zu allen diesen Vorfällen hätte sie sich anders verhalten können als sie sagt: nicht notwendig mußte sie Furcht empfinden **vor schußbereiten Stahlungetümen in den viel zu biedereren Sträßchen einer Landschaft**, nicht unumgänglich mußte sie festhalten **an den Sätzen einer unwirksamen Religion über Recht und Sitte unter den Menschen**, es war nicht ums Leben daß sie sich fürchtete **vor den festen Häusern ihres Staates**, nicht unausweichlich mußte sie ihr Dableiben hängen **an nur einen deutschen Staat**, und unwahrscheinlich verläßt einer sich auf einen anderen allein. [7, c. 270]

Розглянуті приклади дають підстави трактувати широке застосування у романах У Йон-зона прийому винесення за дієслівну рамку у контексті мовностилістичних і текстотвірних інтенцій автора, спрямованих на смислову акцентуацію певних слів-топосів, на досягнення ритмічної милозвучності та на забезпечення текстової когезії.

По-перше, розміщення другорядних членів речення у постпозиції має на меті не тільки реалістичну передачу розмовної мови й смислове наголошення певних членів речення. По-друге, винесення за рамку є засобом створення фігур стилістичного синтаксису (структур паралелізму, антитезних протиставлень, різних видів повтору), які не тільки сприяють ритмізації та підвищенню експресивності мови, а й виступають композиційно-структурною формою реалізації когезії та є стилістичним засобом оформлення надфразових єдностей.

Детальне вивчення синтаксичних феноменів прози У. Йонсона дає змогу краще зрозуміти їхню естетику в контексті поетики автора та стратегій залучення читача до активної рецепції творів.

1. Невіжина З. В. Фігури стилістичного синтаксису як засоби оформлення надфразових єдностей у сучасній англійській мові. / З. В. Невіжина // Вісник Київського університету № 5. - К. : Вид-во Київського університету, 1962. - С. 86-91. - (Серія філології та журналістики; вип. 1).

2. Тураева З. Я. Лингвистика текста: (Текст: структура и семантика). / Я. Тураева. - М. : Просвещение, 1986. - 127 с. 3. Altmann H. Syntax fürs Examen. Studien- und Arbeitsbuch. / H. Altmann, S. Hahnemann. - Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 1999. - 199 S.

4. Duden, Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. / Hrsg. von der Dudenredaktion, bearb. von P. Eisenberg. - 6. Aufl. - Mannheim [u. a.]: Dudenverl., 1998. - 912 S. 5. Johnson U. Begleitumstände. Frankfurter Vorlesungen. / U. Johnson. - Frankfurt: Suhrkamp: 1980. - 455 S.

6. Johnson U. Das dritte Buch über Achim. / U. Johnson. - Frankfurt: Suhrkamp, 1992. - 301 S.

7. Johnson, U. Mutmassungen über Jakob. / U. Johnson. - Frankfurt: Suhrkamp, 1992. - 308 S. 8. Helbig G. Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. / G. Helbig, J. Buscha. - Berlin und München: Langenscheidt, 2001 - 654 S. 9. Migner K. Uwe Johnsons "Das dritte Buch über Achim". Interpretation. / K. Migner. - München: R. Oldenbourg, 1966. - 99 S. 10. v. Polenz P. Sprachnormung und Sprachentwicklung im neueren Deutsch. / P. v. Polenz // Der Deutschunterricht. Hg. von Robert Ulshöfer. Beiträge zu seiner Praxis und wissenschaftlichen Grundlegung. - 1964. - Heft 4. - Stuttgart: Klett. - S. 67-91. 11. Popp, H. Lektürehilfen. Uwe Johnson: Mutmassungen über Jakob. / H. Popp. - Stuttgart: Klett, 1988. - 148 S. 12. Wunderlich E. Uwe Johnson. / E. Wunderlich. - Berlin: Colloquium Verlag, 1973. - 95 S.

ФУНКЦИИ ПОСТПОЗИЦИОННЫХ СТРУКТУР В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ПРОЗЕ УВЕ ЙОНСОНА

Юрий Захаров

Львовский национальный университет имени Ивана Франко, ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина e-mail: sacharow@yahoo.com

Рассмотрены функции размещения членов предложения вне пределов глагольно-предикативной рамки в ранних романах Йонсона. Постпозиционные структуры являются средством характеристики разговорного языка и смыслового акцентуирования определённых членов предложения; они применяются также для создания фигур стилистического синтаксиса, которые не только ритмизируют и повышают экспрессивность языка, но и содействуют оформлению сверхфразовых единств, а значит, выступают композиционно-структурной формой реализации когезии.

Ключевые слова: Уве Йонсон, синтаксис предложения, глагольно-предикативная рамка, постпозиция, стилистические и текстообразующие средства.

FUNCTIONS OF POSTPOSITIONAL STRUCTURES IN THE WORKS OF UWE JONSON

Yuriy Zakharov

Ivan Franko National University of Lviv, 1, Universytetska Str. 79000 Lviv, Ukraine e-mail: sacharow@yahoo.com

The article deals with functions of the placement of parts of the sentences that are located beyond the verb-predicative frame in the early novels of Uwe Jonson. Postpositional structures are regarded to be quite typical of the colloquial speech laying emphasis on certain members of the sentence. This technique is conducive to the creation of the figures of stylistic syntax that not only make up the rhythm and enhance expressiveness but also ensure the compositional cohesiveness of the text.

Key words: Uwe Jonson, syntax of the sentence, verb-predicative frame, postposition, stylistic and textual means.

Стаття надійшла до редколегії 12.12.2010 р.

Статтю прийнято до друку 10.10.2011 р.